

Szőcsné Gazda Enikő

Kovásznai fürdők és borvizek 19–20. századi leírások alapján

Kovászna közelmúltbeli történetének számos forrása ismeretlen a nagyobb olvasóközönség előtt, így a helytörténet iránt érdeklődők sem tudnak meríteni ezekből. A kovásznai fürdőzés történetéről például eddig kevés összegzés született, forrásainak többsége kéziratokban vagy rég megjelent könyvritkaságokban lelhető fel. Az áttekintések közt a Cserey Zoltán és József Álmos *Fürdőélet Háromszéken* című könyvét kell kiemelnünk. Ebben a szerzők a közzétett régi képeslapok által nyújtott vizuális dokumentációt egészítették ki a fürdők történetére vonatkozó rövid összeggel és magyarázó szövegekkel. A fürdőzés korai szakaszát nem tárgyalja a könyv, ismerteti a Vasile Pop és a Hankó Vilmos geológiai elemzési kísérleteit, adatokat közöl a borvizek és a Pokolsár hasznosításáról stb.¹ Benkő Gyula és Fábíán Ernő kis monográfiája szintén kitér a fürdőzés ismertetésére.² A nemrég megjelent *Székellyöldi fürdők, gyógyhelyek* című kötet inkább a fürdők jelenét ismerteti, néhány történelmi adattal fűszerezve meg azt.³ Bár az általános fürdőzési szokásokat szemléletesen írja le, Kovásznára vonatkozó ismerete nem sokkal bővebb Csiffáry Gabriellának sem.⁴

Dolgozatunk nem fogja jelentősen kiegészíteni a kovásznai fürdők és borvizek történetét, célja viszont elsősorban az, hogy felhívja a figyelmet néhány elfekvő kéziraatra és régi leírásra, amelyek haszonnal forgathatók e téma történeti kutatásában. A rövid írás függelékében közzéteszünk ennek érdekében egy értékesnek ítélt leírást Vajna Mihály tanító tollából.

Vajna Mihály kézirata, amely a *Feljegyzések Kovászna község múltjából az 1900. évet megelőző időkből és a kovásznai Vajna nemzetség leszármazása* címet viseli, 1935-ben keletkezett.⁵ A rövid monográfiaként is értékelhető kézirat egyenetlen minőségű. Legértékesebb, és a helytörténeti kutatások számára legtöbb újdonságot hordozó része az ásványvizek és a fürdőzési állapotok leírása. Ezt a részt adjuk

¹ CSEREY – JÓZSEF 1995. 16–21. és 103–134.

² BENKŐ – FÁBIÁN 1995. 26–34.

³ JÁNOSI et alii 2005. 177–179.

⁴ CSIFFÁRY 2004. 78–81.

⁵ VAJNA 1935. A kézirat lelőhelye: Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár (SÁLvt), F. 65/121. – Kovásznai Vajna család iratai, 232-es lelt. szám.

Piacrészlet a borvízkúttal. Bogdán Ferenc képeslapja, SzNM Fototekája

most közre, mivel számos érdekességet, eddig ismeretlen történelmi adatot jegyez le a fürdők és források felhasználásáról.

Tudjuk, hogy Kovászna életében központi szerepet játszott annak természeti adottsága, a hihetetlenül gazdag ásványvíz állomány. A bőségesen előtörő gyógyvizek és a jótékony hatású gázfürdők már a 19. században megszabták a település fejlődési irányvonalait és a lakosság életvitelét. Az 1820-as Cziráky-összeírás alkalmával megkérdezett esküdtek kihangsúlyozták az összeíró biztosoknak, hogy „vagyon itten a faluban feredő borvíz, holott az ide jönni szokott feredőknek mindennemű majorságainkot s veteményeinket eladhassuk (!) jó áron.”⁶ A fürdőzés a Szentiváni Mihály 1837-es utazása idején már jelentős méreteket öltött a helységben. „Minden háznál vendégház és fürdő van” – írta az utazó.⁷ Egy 1849-es panaszlevélben azért panaszkodtak a megkérdezettek, mivel „1848-i, 1849-i Évi két zavaros Esztendőbe a Kovásznai Házokba senki egy feredő se szállott, de még máshoz sem, így egy fillér jövedelmet se hajtott.”⁸ A panasz természetes módon jelzi számunkra, hogy más esztendőkben nagyobb jövedelmet biztosított a helységnek a vendégek jelenléte. Roediger Lajos egy kéziratban maradt, két nyelven is megfogalmazott fejlesztési tervezetében az 1850–90-es évek állapotaira úgy emlékszik, mint mikor Magyar-

⁶ TAKÁCS 2002. 236.

⁷ SZENTIVÁNI 1986. 168.

⁸ SÁLvt, F. 36. – Apor család iratai, 1842. dosszié, 385.

A Pokolsár-fürdő. Szabó Nyomda képeslapja, SzNM Fototékája

országról, Moldvából és Havasalföldről egyaránt özönlöttek a fürdőzők az orbaiszéki helységbe, „magukkal hozták hazulról a konyhát, éléskamrát, sőt a fejszbivalyat és a kocsit is lovastól. Étteremről tehát nem volt itt szó, hanem aki nem hozhatta magával a konyhát és mellékleteit, annak az itteni kurta korcsmárosok (Schenk-wirt) és egyes kifőző házak olyan-amilyen főztével kellett beérnie.”⁹

A környezet különleges adottságai a 19. században és a 20. század elején arra készítették a kovásznaiakat, hogy teljesen egyedi, máshol nem látható és nem ismerhető eljárásokat, tárgyi készletet, építkezési formákat honosítsanak meg. Táj és kultúra különlegesen intenzív egymásra hatását követhetjük tehát nyomon a kovásznai példán. Vajna Mihály leírásából látható, hogy a kovásznai lakosság már eleve a vendéglátásra rendezkedett be. A többsejtű házak kialakulása és nagyobb mérvű elterjedése itt fontos szempont volt: a ház nem pusztán a család élettere volt, hanem a nyári hónapokban a betolakodó idegen tartózkodási helyévé is vált. A meleg évszakokban 300 kovásznai család állt állandó jelleggel a fürdővendégek rendelkezésére, házaik a turizmus korai formáinak kielégítését szolgálták. Ezeknél a családoknál nem pusztán a lakóház speciális igények szerinti átalakítását követhetjük nyomon, hanem más építmények megjelenését is az udvaron. Vajna leírásában jól szemlélteti ezt: hogyan építettek kis színt a kő felhevítése számára, hogyan szállítottak különböző köveket és kádakat a szobákba.

A fürdőzők állandó jelenléte nem pusztán a családi teret alakította át, hanem a település szerkezetének is speciális jelleget adott. Míg az általános 19. század végi

⁹ ROEDIGER 1921. 2., 4.

A Pokolsár-fürdő épülete a 20. század elején. Fénykép, SzNM Fototékája, ltsz. 23.

székelyföldi települési rendben pusztán a templom, az iskola és a boltok váltak a társadalmi nyilvánosság színtereivé, addig a kis fürdőváros már ekkor mindezekről elkülönülő építkezési trendeket mutatott. A fürdő és a mofetta olyan építményekké váltak, amelyek az idegenek igény szintjét hivatottak kielégíteni. A társadalmi nyilvánosság olyan reprezentatív épületei voltak, amelyek a vendégek számára találkozási és gyógyulási, üdülési funkciókat ígértek.

A fürdők épületeiről jópár fénykép és képeslap maradt fenn, ezek nagyrészt Cserey Zoltán és József Álmos könyvéből ismerhetjük. Leghíresebbé a városközpontban lévő Pokolsár vize fölé emelt épület vált, amely furcsa szögletes tornyával, széles előterével már messziről jelezte az idegeneknek, hogy középületet, de nem templomot lát.

Az eddig ismertetett leírásokból sok fürdő neve ismert: az 1880-as években kiépült *Pokolsár-fürdő* mellett a Fürdő utcában lévő *Kapitány-feredőjét*,¹⁰ a bükkerdő közepén működő *Árpád-fürdőt*,¹¹ a patak közelében épült *Csutak-fürdőt*,¹² a vajnafalvi részen lévő *Mikes-fürdőt*,¹³ az ennek közelében működő *Kónya-fürdőt*,¹⁴

¹⁰ A nevét arról kapta, hogy a Pokolsár vize továbbvándorolt, majd Deák Dezső huszárkapitány telkén tört fel. IGNÁ CZ 1939. 97.

¹¹ IGNÁ CZ 1939. 97.

¹² CSEREY – JÓZSEF 1995. 109.

¹³ Uo. 125.

¹⁴ Uo. 126.

A Kis Pokolsár-fürdő a 20. század elején. Fénykép, SzNM Fototékája, ltsz. 118.

a *Dohi-fürdőt*,¹⁵ a Hankó-forrás közelében épült *Gocz Ferenc-féle fürdőt*,¹⁶ a Horgász-forrás palackozója mellett lévő *Horgász-fürdőt*¹⁷ ismerjük név szerint.

A víz és gáz átok és áldás volt párhuzamosan. A doh miatt a Pokolsár fürdőben például speciális védekezési intézkedéseket fogantatosítottak. Ignác Rózsa húszas éveket idéző emlékiratában külön kitért az igen hosszú nyelvű kanalak leírására, amelyekkel a fürdős asszonyok meregették ki a bugyborékoló iszapot a medence aljáról, hogy azzal mázsolhassák be a fürdőzők beteg testrészeit. Az így bemázolt betegek ezt követően gyékényszőttesre kifeküdve várták, hogy a nap tüzeiben rájuk száradjon a felkent iszap.¹⁸

Az egyes fürdők vizét nem pusztán fürdésre, hanem más praktikákra is használták. A Pokolsár szürkés, olajos vizével például a kovásznaiak bekenték a ház

¹⁵ Uo. 127.

¹⁶ Uo. 129.

¹⁷ Uo. 131.

¹⁸ IGNÁCZ 1939. 96.

falát, hogy védjen a rovaroktól, élősködőktől.¹⁹ Ugyanezen víz a visszaemlékezések szerint szappan nélkül is tisztította a ruhát.

A fürdőzéssel szorosan összefüggött a szénsavkitörések gyógyászati felhasználása. A gáznak sokszor igen erőteljes kitörései voltak. Hankó a Pokolsárról írja, hogy ez időnként „súlyos köveket dobál, gomolygó gőzöket lövel ki, a melyek megnehezítik a környéken a lélekzést, szennyes vízzel, s hamuszínű iszappal borítja el a piacot.”²⁰ A 19. századból a Pokolsár több veszélyes kitöréséről van tudomásunk: 1837-ben, 1856-ban, 1885-ben jegyezték fel egy-egy erős errupciót.²¹

A gázkitörésektől rettegtek a kovásznaiak, ezért a 19. században furcsa szokás alakult ki a helységben: ha az iszap erőteljesebben bugyborékol, a mellette elhaladó köveket, gallyakat, borókabokor ágait dobálták bele, „áldozatként.”²² Ez a szokás a régi áldozati rítusokkal, a meggyilkolt sírjára dobálás rítusával mutat szoros összefüggést.

A dohos környezet is több érdekes, más vidéken ismeretlen eljárást termelt ki. A *doh* értágító hatása az idegenek számára volt csupán kecsesítő. A helybeli gazdák inkább nyűgnek érezték azt, hogy gyertyával merészkedhettek csak le pincéikbe. A doh kitűnően tartósította a sonkát, kolbászt, ezért a más vidékektől eltérően, e füstölt termékeket is a legtöbb esetben a pince földjén tárolták.²³ Minden háznál hosszú nyelű kampókat tartottak, amelyekkel a gázkitörések idején is kihalászhatták a pincében tárolt élelmet.

Tudjuk, hogy speciális módszerei alakultak ki a kútásásnak is: a dohot tűzzel teli üsttel próbálták kihajtani az üregből, a kútásásnak pár ásonyomnyi ásás után ki kellett másznia az üregből, hogy az újabb gázkitörések miatt nehogy életét veszélyeztesse.

A víz és gáz jelenléte a szórakoztató ipar igen erőteljes, gyors fejlődését is magával vonta. Nem tartjuk véletlennek, hogy a vendégek állandó jelenléte miatt igen magas volt a helységben a századfordulón a korcsmák, vendéglők, vegyes üzletek száma. A Vajna Mihály és az Ignác Rózsa ismertetéséből egyaránt kiviláglik, hogy a vendég zenészek, szórakoztatók számára igen keresett helyszín volt Kovászna.

E rövid ismertetés is talán jelezte, hogy a borvíz és a gáz olyan különleges, egyedi tárgyi és szellemi kultúrát teremtett Kovásznán, amelynek vizsgálata, begyűjtése nagyon fontos lenne.

---

¹⁹ HANKÓ 1897. 204.

²⁰ Uo.

²¹ Uo.

²² CZEGLÉDI 1911.

²³ IGNÁCZ 1939. 98.

E két természeti elem jelenléte a kovásznaiakat a vállalkozói életforma korai megismerése és alkalmazása felé mozdította. Nem véletlen tehát, ha a kis fürdőtelep alaplakossága körében igen korán teret kezdett hódítani a polgári életforma. A helységbe tömegesen érkező idegenek különböző életmódmintákat nyújtottak a helybelieknek. Szinte természetes volt az is, hogy milyen stratégiákat alakítanak ki a helybeliek a saját boldogulásuk megteremtése érdekében.

Táj és életforma szoros összefüggését már régen hangsúlyozzák a kutatók. Hisszük, hogy az itt ismertetett kovásznai példa révén is kidomborodik e két elem kapcsolata.

Függelék

Vajna Mihály

Kovászna ásványvizei, fürdői és fürdőzési állapotok 1875 előtt

(*fol.* 26.) Akkora területen, mint amekkora helyen Kovászna fekszik, annyiféle összetételű ásványvíz alig fordul elő valahol. Régi időkben csak a helybeli lakosság használta a maga szokásmódján, hasznot belőle nem húzott.

Nemhogy Erdélyben, de Magyarország más területein sem voltak rendezett fürdők, Pöstyényt, Tepliczet és Szliácsot is csak a XV–XVI-ik században kezdték fölkeresni és vizüket használni. Kezdetben a beteg fürdőzők is sátrak alatt helyezkedtek el. Majd megkezdődött az építkezés, berendezkedés és méltóvá (*fol.* 27.) lett mindenik a maga hírnevére. Ezeket követték mások, szaporodott a fürdők száma s majd a XVIII-ik században Kovászna is a fürdőhelyek sorába lépett. A piac a körüle fekvő területtel csak a Pokolsár keletkezése után nőtte ki magát fürdőhellyé.

Mai helyén a Pokolsárnak nyoma se látszott, míg a múlt század (XIX) elején a piac közepén fel nem tört. Kezdetben a vize tiszta volt, később az altalaj palarétegének feloldódása változtatta hamuszínűvé, azután sohasem tisztult meg. A víz színén úszkáló kátrányhoz hasonlóan látszó kénvegyülék és az időnként morajlás kíséretében feltörő szénsav bizonyítják, hogy a mofetta utolsó nyögése rég kialudt vulkánnak.

A szénsav kisebb-nagyobb mértékben a víz színére, néha hirtelen magasra emelkedését a meteorológiai jelenségek (borús, esős idő) módosítják. Keletkezése után hosszas ideig, mint kerítés nélkül szabadon álló tócsában, a helybeli és vidéki lakosok díjfizetés nélkül locsolhatták szenvedő tagjaikat. Később sövényvel, majd deszkakerítéssel, s végül 1890-ben a mai díszes építménnyel²⁴ zárták körül.

²⁴ A szövegben említett díszes építmény egy tornyos épület volt, amelyről több fénykép, képeslap maradt fenn a századfordulóról.

Képeslap. A Horgász-forrás környéke. SzNM Fototékája

Egy másik, ide közel eső tükörfürdő a Kispokolsár (magántulajdon), szénsavas-tiszta vizét, bár kezdetlegesen volt berendezve, sokan látogatták.

A piacon, valamint a magántelkeken lévő kutak savanyú vizét fürdésre nem, csak ivásra használták; csak a 70-es évek végén rendeztek be magánbirtokosok melegfürdő-házakat.

Tulajdonképpen Vajnafalva volt a fürdőhely. A Mikes-féle telken volt deszkafallal kerített hideg fürdő, közelében 4 vetkező kabin. A nők is, a férfiak is külön, meghatározott időben fürödtek, mert a fürdőmedence nem volt választófallal kétfelé osztva.

Ennek szomszédságában, a község tulajdonát képező területen, kőoszlopokon nyugvó fedél alatt, a földszinten alul mintegy 75 cm-ig emelkedett a Czifrakút szénsavtól állandóan gyöngyöző vize. E négyszög alakú (négyzet) kút bejárata felől, a földszinten alul a víz tükre fölé vastag deszkapalló volt erősítve. Erre állott a vízvívó, s a kút fölé két cölöpre erősített karfához támaszkodva korszóját vagy másféle víztartó edényét a vízbe nyomva merítette tele. Kinek udvarán nem volt borvízkút, innen látta el magát ivóvízzel.

A Czifrakutat egy gazdag fürdővendég építtette, ki évenként itt szokott nyaralni. Alább említett okból ezt a kutat betömték s pár lépésnyi távolságra merítő vederrel ellátott kúttal cserélték föl.

(fol. 28.) Említett tükörfürdőtől 2–3 m-nyi távolságra a telek elválasztó kerítésének hosszában, közel a Czifra-kúthoz, állott a szintén fürdővendégek által építtetett, apró szobákra osztott fürdőház. A szobácskába 1–2 fürdőkádát helyeztek.

A kovácsnai alszegi fürdő, 1930-as évek. Fénykép, SzNM Fototékája, ltsz. 843.

A Czifrakútból nyert hideg és kazánban melegített vizet csöveken vezették a kádakba. A hatvanas években ez a fürdőház is tönkrement.

Bérház nem lévén, a fürdővendégek a lakások egyszerű házaiban béreltek szobát. Ágyneműt és főzőedényt magukkal hoztak, s a házigazda tűzhelyén főztek. A lakásadó látta el kövel melegített fürdővel is. Majdnem minden szállásadó háznál volt kőmelegítő (deszkából összetakolt fészker, szin), melynek közepén kis mélyedést ástak, e fölé fenyőhasábokat fektettek s ezzel hevítették a rárakott követ. Ha külön, fürdésre használható szoba nem volt, a háziak vagy a fürdőző szobájába helyezték el a fürdőkádat. A kútból cseberrel telehordott kádba rakták az izzásig melegített követ. A kő eltávolítása után a fürdővendég bizakodó reménnyel, örömmel élvezte – a kádban maradt kötörmeléken ülve – a fürdő kellemetlenségét. Akkor így is jó volt!

Fürdés után következett a gőzlő használata. A gőzlő a Derékúttól a Mész felé vezető út kiágazásánál levő utátersz [út alatti vízáttersztő] hídján felül, balkéz felől, mintegy 4–5 m hosszú, 1 m széles és 1, 5 m mély, a földbe szabályosan ásott üreg volt, melybe lépcsők voltak egyenlő távolságban ferdén berakva. Minden személy számára a lépcső fölött sarkon járó, szárnyszerűleg összehajtható, közepén félkör alakra kivágott két deszkatáblával zárta alá a testét. A gőzlőben ülő, vagy álló egyén nyaka körül összehajtotta a két deszkatáblát, s fejét künnhagyta, hogy a szénsav beszivárgásától mentesítve legyen. A gőzlő fészker módjára deszkafallal volt körülzárva és zsindelel fedve, hogy esős időben is lehessen használni, a forró napsugár ellen pedig oltalmazzon.

A gőzlő kulcsa valamelyik közelben lakó gazdánál állott. Aki igénybe akarta venni, egy krajcár lefizetése mellett bármikor megkaphatta. A krajcárba bele volt számítva a gőzlő használati díja is. A gőzlő ürege szénsavval állandóan telítve volt. Különösen esős, borús időben oly nagy mennyiségben tört föl, hogy az üregbe vigyázatlanul lehajló könnyen ott lelhetette halálát, ami több esetben előfordult. Egy gör. kath. főpappal is megtörtént ez a szerencsétlenség. Saruja lecsúszott a gőzlő fenekére, utána (fol. 29.) nyúlt és a szénsavban megfulladt.

Vessünk egy pár pillantást a mész- és horgácsvölgyi kiváló ásványvízű források régi állapotára. A Mész völgyének elején találjuk a patak bal partján, néhány darab kővel körülrakott mederben a sós vízű forrást teljes elhagyatottságában. Ivásra nem való, de vize eléggé meg nem becsülhető – gyógyfürdőnek, amit közelében egy ideig fennállott tükörfürdő igazolt.

Fennebb ugyanezen völgyben, a patakhoz közeli hegy tövében a Vadgalambak kútja, „kitűnő alkáli sós savanyú vize jódot is tartalmaz.” (Hankó V.). Méltán viselte a Galambok kútja nevet, mert seregesleg jártak a vizére. Régebben teljesen gondozatlan, később deszkával foltozott medréből állandóan kifolyó vize részint szétterült, részint a patakba folydogált.

A térrétről ágazó, a Mésszel szomszédos völgyben a Horgáczkút gyöngyöző cseppjei a Galambok kútjához hasonlóan kezdetleges (primitív) állapotban volt a megérdemelt gondozásba vételig. El addig – kitűnő összetételű és kellemes gyógyvize elkallódott, részben az előtte folyó patak nyelte el, kivéve azon keveset, mit a helybeli és a közel eső helységek lakói térsztaneműek (kürtöskalács, rétes placinta, főttpercc) porhanyítására fordítottak, továbbá minden nap reggelére a fürdővendégek számára hordott mennyiséget, amit ivókúraként használtak. Korsóját 2–3 krajcárért szállították a szegényebb szülők gyermekei.

Mindhárom kút vizének derekas fogyasztói a legelőre járó barmok valának, mohón itták a puffadásig.

Dacára eme kezdetleges állapotnak, fürdővendégben nem volt hiány. Erdélyben Szeben és Kolozsvárig, Havasalföldön Bukarestig terjedő vidékekről keresték föl Kovásznát. Ennek oka sokféle összetételű vizének kiválóságában rejlett, másfelől abban, hogy Tusnád, Málnás, Elópatak, Zajzon stb. csak 1850 év után ébresztettek figyelmet s változtatták át jól rendezett, kényelmet nyújtó fürdőkké. Ez időtől kezdve Kovásznán a fürdőzők száma leapadt, kevés kivétellel a hűléses betegségekben szenvedők keresték fel, vették igénybe.

Vajnafalva a XVIII-ik század második és a XIX-ik első felében hírneves fürdő levén, bőven volt fürdővendége. Fürdés, társas összejövetelek gyakran táncsalattal egybekötve, vadászat, kirándulás a közeli erdőbe nyújtottak szórakozást. Pénz bőven volt. A férfiak el nem maradható időtöltése, a kártyázás szenvedéllyel folyt. Az asztalon halmozva állott az aranypénz a játékosok előtt (szemtanúktól nyert adat).

Fürdőzők. Deák István képeslapja, 1926. SzNM Fototékája

A Mikes-féle ház egy tánctermet és annyi szobát foglalt magában, hogy ha a tulajdonos ott nyaralt is, egy-két fürdőző család még elhelyezkedhetett benne. E nyaraló verandája volt a fürdővendégek elitjének rendes összejöveteli és szórakozási helye.

A társaság bohémje a 20–30-as években Angyal (Vajna) Bandi volt. Ötleteivel sok kellemes órát szerzett, amihez néha egyik is, másik is fanyar képpel mutatott jókedvet. Ilyen eset is megtörtént: testalkatához hasonló barátjának újonnan készített ruháját tréfálkozva próbaképpen magára öltötte és az végleg rajta is maradt. Bandinak a Páké felé nyúló faluvégén kőházás telke volt. Házának romja a 60-as években még nem volt végleg eltűnve. A körüle terülő határrészt ma is Udvarmegeinek nevezik.

Kolozsvárról az első zenekar szerződés és hívás nélkül minden nyáron megjelent. Fürdő- és tagságdíjat nem fizetett senki s így a zenészek (akkor csak cigányok) sem kaptak fizetést, de azért... A Derékútból Páva és a Mész felé ágazó utak közén állottak körbe délelőtt és délután 1–2 óráig és hozták vidám hangulatba a közönséget. Ősszel, mikor eltávoztak, fohászuk rendszerint ez volt: „Isten áldjon és tartson meg Erdély leggazdagabb aranybányája!” Aranybánya volt nekik, mert amellet, hogy zsebüket megtömhették, a fürdővendégek asztaláról majdnem teljes ellátásban részesültek.

Képeslap. Fürdőzők a Pokolsárban. SzNM Fototékája

Háromszék és távol vidékek előkelősége ide sereglett össze és tartották meg a híres farsangi bált. Pákétól Vajnafalváig egymástól bizonyos távolságra cölöpöket vertek s azokra szurokkal telt nagy cseréptálakat helyeztek. A szurok lángja volt útmutató a Mikes-féle nyaralóig, azaz a bálházig. Az érkező vendégek a lakosok szerény házaiban helyezkedtek el.

A tánc, illetőleg a bálestély és a 2–3 napig tartó mulatozás említett nyaralóban folyt le, mely után a nyári vagy a jövő évi farsangi találkozás reményében oszlottak szét.

Az ötvenes években már letűnt a fürdőzési időszaki víg élet s a farsangi bál sem ismétlődött. Vajnafalva visszaesett csendes, kis fürdőhelyi minőségébe.

A fürdők és az ásványvízű források – célnak megfelelő rendbehozása, gondos kezelése és értékesítése 1878-ban Deák Gyula ügyvéd által a Horgácz-forrásnak csekély összegért haszonbérbe vételével (*fol. 31.*) kezdődött (bosszúságára a gazdáknak, mert ezután barmaik elestek a kedvelt források vizétől). A forrást kőkö-pübe foglaltatta, s a föléje emelt födél alá zárt helyiségben töltő felszerelést rendezett be. Ettől az időtől kezdve a borral használt kászoni vizet kiszorította nemcsak Kovásznáról, hanem a közeli községekből is. Borral használhatósága és gyógyhatásánál fogva nemsokára távolabb eső vidékekre is utat talált.

Deák Gyula sikeres kezdeményezésére Kovászna aléltságából felezmélt s cselekvésre határozta el magát. 1890-ben *Fürdő Részvénytársaság* alakult, s 10 forint értékű részvényeket bocsátott ki, amiket úgyszólván szétkapkodtak. Megkezdették a fürdőket és az ásványosvízű forrásokat kezdetleges állapotukból kiemelni s Kovásznát, mint fürdőhelyet, lehető magasabb színvonalra emelni.

A község tulajdonában levő ásványos vízű területeket 40 évre haszonbérbe vette.

Minthogy a Pokolsár vulkanikus erővel több ízben feltört s megrongálta, használhatatlanná tette a fürdőmedencét, újraépítését és célszerű berendezését halogatni nem lehetett. Utoljára 1877. nyarán dühöngött. A belőle kiömlött szürke iszap vastag rétegben töltötte föl a piac területét s szürkés színre festette a Pokolsár árkát magába vevő s öt falu határán átfolyó patak vizét. Kitörése után 3–4 nap folytán megszűnt háborogni. A kihányt iszap helyén keletkezett üreg kitömésére 3–400 szekényi kőre volt szükség. Kitömés után a medencét (bassin) bevert, hatalmas tölgyfaoszlopokkal falazták körül s erre emelték a fürdőépületet.

Megvásárolták Vajnafalván a Mikes-féle telket. Ennek kelet felé eső pár méter szélességű részét és mellette a Derék úttól a Cifra kútig nyúló, szintén vásárolt területtel együtt (ez a rész és a mellette levő két felső telek az 50-es években még a Vajna András nemesi birtoka volt) – sétatérre alakították és a zenészek számára fedett emelvényt (pavillon) állítottak.

A Mikes-féle hideg fürdőt elég csinnal körülkerítették s fedett vetkező kabinokkal látták el. Medencéjét megnagyobbították s oldalfalát cementburkolattal vonták be; de hibát követtek el a vízleeresztő helyének választása és elkészítése körül. Ugyanis nem a víz felszínénél, hanem a medence alján szükségesnél nagyobb nyílású, földbe ásott és fedett árokban folyatták le a medence vizét a távol eső patak medrébe. Ennek az lett egyik következménye, hogy a felszínen meggyűlt szennyvíz – a fürdőzők bosszúságára – nem (*fol.* 32.) folyhatott le állandóan, hanem csak akkor, mikor a medence tartalmát időnként leeresztették, – a másik az, hogy a Derékút mellett levő telkek kútjainak vize 1 méternél jóval alább szállott, valamint a Czifrakút vize is. Ezért kellett utóbbi helyett más kutat ásni.

E tükörfürdő szomszédságában kényelmesnek nem mondható, deszkából épített négyrekeszű vetkezőbe helyezett kádakba csöveken és kazánban melegített vizet.

A Mész völgyében a sósforrás közelében a patak jobb partján még a F(ürdő) Részvénytársaság megalakulása előtt (1882-ben) fürdőmedencét ástak. Oldalait deszkafalazták s két vetkezőkabin is hevenyésztek. 10–12°C szénsavas, vasas, kükönlőféle sókat (legtöbb konyhasót) tartalmazó vize majdnem földszintig emelkedett. Minden kezdetlegessége mellett csakhamar keresetté lett. Ennek helyébe a F(ürdő) Részvényt(ársaság) vetkezőkkel ellátott, kétfelé osztott jókora nagyságú tükörfürdőt létesített. Vize bőven lett volna, de nemcsak az oldalfalakat burkolták, vonták be

vastag cementréteggel, hanem a fenekét is. A fenéken egynehány 4–5 cm átmérőjű lyukak hagytak, hogy azokon a víz felnyomulhasson. Egyelőre annyira fel is emelkedett, hogy fürödni lehetett benne – valahogy. Rövid időn a lyukak eldugultak és a víz 1–2 dm-nél magasabbra nem emelkedett. Itt is, mint a vajnafalvi tükörfürdőnél a medence alján nyitottak vízleeresztőt, akkorát, hogy 4–5 éves gyermek kimehetett rajta s méghozzá jól elzárni sem lehetett. Valószínűleg azért csinálták úgy, hogy a víz a levezető ajtójának felnyitása nélkül is kicserélődhessen.

Nahát, ezen segíteni kellett. Meg is kísérelték. A medencétől körülbelül 10 lépésnyi távolságra kutat ástak, s ebből a földbe fektetett erccsövön a medence falának fél magasságánál eresztették be a vizet – de bizony csak szalmaszálnyi vastagságban folydogált és amennyi belefolyt, a vízlevezetőn ugyanannyi leszivárgott. E ritka, kiváló sósvízű fürdőt felhagyták, kerítését elhordták (ellopkodták), a medence betömődött – s most a fürdő helyét az ott heverő cementdarabkák mutatják... a hozzáértés és jószándék dicsőségére!?

A Hankókutat (Galambok kútját) is kezelésbe vették. A forrásvizet köpübe fogták s föléje oszlopokra fedelet építettek. Palackozott vize forgalomba került, de csak rövid időre, mert a keresletnek nem tudott megfelelni. Nem pedig azért, mert a F(ürdő) Részvényt(ársaság) főintézője (Cs. Gy. a falu bölcse) a maga belátása és érdeke tekintetéből – egy fiatal bányamérnöki isk(ola) hallgatójának szakértelmét (?) igénybe véve – a forrást több víz (fol. 33.) nyerhetés okából körül ásatva, megnagyította, de úgy járt, mint az Aesopus kutyája. Közönséges víz fakadt az ásványvíz közé, bár igyekeztek kizárni, de tökéletesen nem sikerült. A víz minősége gyengébb lett s használata ehhez mérten csökkent. A további költséges kezelést nem érdemelte meg.

A Horgáczkutat körülfogó építményt megnagyobbították, víztöltő géppel s más szükségletekkel felszerelését kibővítették s közelében raktárépületet emeltek. A közkedveltségű palackozott víz széles körben forgalomba került.

Mindezekből a befolyó jövedelmet nagyobb részben a kezelés emésztette föl. Jónak látták tehát az összes fürdőket és ásványvízforrásokat haszonbérbe adni. Akadt is egy derék haszonbérelő, kinek kezelése alatt egy-két év múltán a jövedelem annyira emelkedett, hogy a részvények ára 50%-kal feljebb emelkedett. Irígy, sóvárgó szemmel nézték, kivált a főintéző, a bérlő sikerét. Megfigyelték a kezelési módját, és elhitték magukkal, hogy már ők is értenek hozzá: tehát nem engedik másnak a fokozatosan emelkedő hasznot. A bérletet felmondták, igazabban mondván, kieroszakolták a bérlő kezéből. Ismét beköszöntött a házi kezelés s ezzel együtt a tiszta jövedelem lecsappanása. A részvényesek eredeti, sőt még alantabb áron is igyekeztek részvényeiken túladni.

A F(ürdő) Részvényt(ársaság) tovább működött, de a megalakulásakor megállapított tervekből (parkírozás, bérházak építése stb.) a felsoroltakon kívül semmi sem valósult.

A F(ürdő) Részvényt(ársaság) megalakulásakor aranyfényben született meg a remény, hogy Kovászna is az első rangú fürdők közé emelkedik. Vízénél, ózondús levegőjénél és fekvésénél fogva méltó is volna erre, de ásványvizeinek szétszórtsága és a helyi viszonyok milliók befektetését követelik, erre azonban duzzadt zsebű, bőkezű vállalkozó aligha akad. A község ugyan az utak rendezése és a patak szabályozása körül megteszi, ami tehetségéből telik; a telektulajdonosok is iparkodnak jó berendezésű, tetszetősebb épületekkel a község színvonalát emelni, de a fürdők modern el- és berendezése valószínűleg még időközön át a jövő kódében késlekedik.

Irodalom

BENKŐ Gyula, dr. – FÁBIÁN Ernő

1995 *Kovászna*. Kovászna Városi Művelődési Ház – Trisedes Press, Sepsiszentgyörgy.

CSEREY Zoltán – JÓZSEF Álmos

1995 *Fürdőélet Háromszéken. Viața balneară în Trei Scaune*. Székely Nemzeti Múzeum Füzetek II. Sorozat, 2. szám. Sepsiszentgyörgy – Sfântu-Gheorghe.

CSIFFÁRY Gabriella

2004 *Régi magyar fürdővilág*. Helikon Kiadó, Budapest.

CZEGLÉDI Miklós, dr.

1911 A Pokolsár újjászületése. *Székely Nép*, XXIX. 80. (júl. 27.).

HANKÓ Vilmos

1897 *Székelyföld*. Kolozsvár.

IGNÁCZ Rózsa

1939 Kovászna, a borvízkutak hazája. In: Uő: *Levelek Erdélyből*. Dante Könyvkiadó, Budapest.

JÁNOSI Csaba et alii

2005 *Székelyföldi fürdők, gyógyhelyek*. Polgár-Társ Alapítvány – Ars Topia Alapítvány – Csíki Természetjáró és Természetvédő Egyesület – B. K. L. Kiadó, Csíkszereda–Budapest–Szombathely.

ROEDIGER Lajos

1921 *Plan eines Kovásznaer Heilbades, nach 25 jährigen gründlichen Studien und 50 jähriger Erfahrungen*. Kézirat, Székely Nemzeti Múzeum irattára, Roediger Lajos kollekcio.

1921 A létesítendő „Kovásznai gyógyfürdő” tervezete Roediger Lajos szerint. Kézirat, Székely Nemzeti Múzeum irattára, Roediger Lajos kollekcio.

SZENTIVÁNI Mihály

1986 *Gyaloglat Erdélyben*. Európa Könyvkiadó, Budapest.

TAKÁCS Péter (szerk.)

2002 *Háromszék parasztvallomásai 1820-ból*. Források Erdély Történetéhez 3. Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.

VAJNA Mihály

1935 *Feljegyzések Kovászna község múltjából az 1900. évet megelőző időkből és a kovásznai Vajna nemzetség leszármazása*. Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 65/121. – Kovásznai Vajna család iratai, 232-es lelt. szám.

